

О.І. Косарева

okosaryeva@ukr.net

Г. В. Рудь

galinarut@yahoo.com

Психологічні чинники генези особистісної сфери першокурсників

Kosareva O.I. Psychological genesis factors of the personal freshman's sphere / O.I. Kosareva, H.V. Rud // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 235–245.

O.I. Kosareva, H.V. Rud. Psychological genesis factors of the personal freshman's sphere. In the article, the psychological genesis factors of a personal freshman's sphere are presented. It is investigated that freshman's attitude as a determinant of self-identity can appear in the new capacity of an attitude to the person who interacts with other people. A new step in the construction of their life in the world is due to the fact that man knows himself not only as a single bright personality but as a group member, the communicator that establishes contact with an ever-growing circle of people.

For the diagnosis of personal factors there were used a number of techniques: functional test «History»; determination of subjectivity level (M. Isakov); motivational induction method (J. Nutten); «pyramid» technique based on motivational sphere of needs (A. Maslow); projective test «self-expression»; projective technique «symbolic test».

The research took place at Rivne State University of the Humanities and Taras Shevchenko National University of Kyiv involving the freshmen. Due to the specific study, the optimal type of psychodiagnostic situations was determined – voluntary participation in the experiment.

Results of the study indicate that among freshmen who live and study in the provincial and capital universities there are statistically significant differences by many indicators of personal characteristics, but these indicators do not go beyond the standard ones.

It is revealed that Kyiv students are more characterized by reflexivity, although they are more infant than their peers. In controversial statements they indicated that they were «bored», «not interested in participating in the testing», they were «hungry and tired», and that it does not make any sense.

O.I. Kosareva – the scientific contribution of the co-author is 50%,

H.V. Rud – the scientific contribution of the co-author is 50%.

Rivne students were better in answering historic test, they were interested in self-development and self-knowledge, but the level of their reflection was lower.

Students of Rivne State University of the Humanities make their life plans up to a year or more (while students from Kyiv university make their plans for the couple of months that are coming.). In comparison students from Rivne need more physiological comfort and to be accepted by others.

No significant differences were found in the level of consciousness of the students from capital and provincial cities.

Key words: personal development, freshman, genesis, subjectivity, the level of reflection, self-conciseness, self-awareness.

О.І. Косарева, Г.В. Рудь. Психологічні чинники генези особистісної сфери першокурсників. У статті висвітлено психологічні чинники генези особистісної сфери першокурсників. Досліджено, що у першокурсника ставлення до себе як детермінанта саморозвитку особистості проявляється у новій якості – як ставлення до людини, що взаємодіє з іншими людьми. Новий крок у побудові свого життєвого світу пов'язаний з тим, що людина усвідомлює себе не лише як окрему яскраву індивідуальність, а й як члена групи, комунікатора, що встановлює контакти з постійно зростаючим колом людей. Для діагностики чинників особистісного розвитку було застосовано ряд методик: функціональна проба «Історія»; визначення рівня суб'єктності (М. Ісаков); метод мотиваційної індукції Ньютена; методика «Піраміда», розроблена на основі моделі мотиваційно-потребнісної сфери А. Маслоу; проєктивна проба «Я-висловлювання»; проєктивна методика «Символічні проби».

Дослідження проводилось на базі Рівненського державного гуманітарного університету та Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка зі студентами першого курсу. Результати дослідження свідчать, що між першокурсниками, які живуть і навчаються в провінційному та столичному ВНЗ, статистично значимі відмінності за багатьма показниками особистісних властивостей, однак зазначені показники не виходять за межі нормативних.

Доведено, що більшою рефлексивністю характеризуються київські студенти, хоча вони є інфантильнішими, ніж їх ровесники. Рівненські студенти краще відповідали на питання історичного тесту, їх цікавить можливість саморозвитку та самопізнання, однак рівень рефлексії у них нижчий. Студенти РДГУ життєві плани складають на рік або більше (на відміну від місяця чи двох у киян). Проаналізовано, що порівняно зі столичними студентами у рівненських більш яскраво виражена потреба у фізіологічному комфорті, а також у прийнятті оточуючими. За рівнем розвитку самосвідомості у столичних і провінційних студентів значущих відмінностей не виявлено.

Ключові слова: розвиток особистості, першокурсник, генеза, суб'єктність, рівень рефлексії, саморозвиток, самосвідомість.

О.И. Косарева, Г.В. Рудь. Психологические составляющие генезиса личностной сферы первокурсника. В статье освещены психологические факторы генезиса личностной сферы первокурсников. Обосновано, что у первокурсника отношение к себе как детерминанта саморазвития личности проявляется в новом качестве – как отношение к человеку, который взаимодействует с другими людьми. Новый шаг в построении своего жизненного мира связан с тем, что человек осознает себя не только как отдельную яркую индивидуальность, но и как члена группы, коммуникатора, устанавливает контакты с постоянно растущим кругом людей. Для диагностики факторов личностного развития был применен ряд методик: функциональная проба «История»; определение уровня субъектности (Н. Исаков); метод мотивационной индукции Ньютона; методика «Пирамида», разработанная на основе модели мотивационно-потребностной сферы А. Маслоу; проективная проба «Я-высказывания»; проективная методика «Символические пробы».

Исследование проводилось на базе Ровенского государственного гуманитарного университета и Киевского национального университета имени Т.Г.Шевченко со студентами первого курса. Результаты исследования свидетельствуют, что между первокурсниками, которые живут и учатся в провинциальном и столичном ВУЗах, статистически значимые различия по многим показателям личностных свойств, однако указанные показатели не выходят за пределы нормативных.

Доказано, что больший уровень рефлексии проявляется у киевских студентов, хотя они инфантильнее, чем их ровесники. Ровенские студенты лучше отвечали на вопросы исторического теста, их интересует возможность саморазвития и самопознания, однако уровень рефлексии у них ниже. Студенты РГГУ жизненные планы составляют на год или больше (в отличие от месяца или двух у киевлян). Проанализировано, что в сравнении со столичными студентами у ровенских более ярко выражена потребность в физиологическом комфорте, а также в принятии окружающими. По уровню развития самосознания у столичных и провинциальных студентов значимых различий не выявлено.

Ключевые слова: развитие личности, первокурсник, генезис, субъектность, уровень рефлексии, саморазвитие, самосознание.

Постановка проблеми. Період навчання у вищому навчальному закладі для сучасної молоді людини один з найважливіших, оскільки саме у цей час відбувається її особистісне зростання та становлення, і він характеризується одночасним перебігом цілої низки специфічних процесів, обумовлених особливостями діяльності, соціального оточення. На цьому етапі суттєвим є ставлення до обраної спеціальності та професійна спрямованість, особистісне самовизначення, яке включає в себе формування системи особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, адапта-

цію до умов навчання і соціального середовища, засвоєння соціальних норм, цінностей та ін.

У першокурсника ставлення до себе як детермінанта саморозвитку особистості проявляється у новій якості – як ставлення до людини, що взаємодіє з іншими людьми. Новий крок у побудові свого життєвого світу пов'язаний з тим, що людина усвідомлює себе не лише як окрему яскраву індивідуальність, а й як члена групи, комунікатора, що встановлює контакти з постійно зростаючим колом людей.

Однак справжнє самовизначення не закінчується саме в цей час, воно як системне новоутворення, пов'язане з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини, виникає пізніше і є завершальним етапом онтогенетичного розвитку особистості [2], що характеризується не тільки розумінням самого себе – своїх можливостей і прагнень, але й розумінням свого місця в людському суспільстві і свого призначення в житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У філософських і психологічних дослідженнях останніх десятиріч питання суб'єктивного сприйняття життєвого шляху стає все більш актуальним (К.О.Абульханова-Славська, О.Г.Асмолов, М.А.Булатов, Є.І.Головаха, В.П.Іванов, О.О.Кронік, О.В.Лук'яченко, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, Н.Ф.Наумова, Л.В.Сохань) [1; 2; 8; 9]. Одним з основних аспектів теорії життєвого шляху є розгортання суб'єктом процесу життєтворення (Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, М.Й.Боришевський, Ш.Бюлер, Є.І.Головаха Л.Жане, О.О.Кронік, Ж.П'яже, С.Л.Рубінштейн.) [1; 9].

Ранній юнацький вік – це апогей формування в особистості потреб, які пов'язані з майбутнім життям. У цьому віці структурується базис цілісного уявлення про потік життя, зв'язок минулого, теперішнього й майбутнього, про власну віддалену життєву перспективу (Є.І.Головаха, Б.Д.Єльконін, В.В.Клименко, І.С.Кон, О.О.Кронік, С.Л.Рубінштейн, М.Л.Смульсон, В.А.Солов'єнко) [9].

Метою статті є висвітлення результатів експериментального дослідження особливостей генези особистісної сфери першокурсника.

Виклад основного матеріалу дослідження, Дослідження проводилось на базі Рівненського державного гуманітарного університету та Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка зі студентами першого курсу. Враховуючи специфіку дослідження, визначено найбільш оптимальний тип психодіагностичної ситуації – добровільна участь в експерименті.

Методика «Функціональна проба «Історія» застосовувалася з метою виявлення умінь та навичок студентів виконувати нескладну, однак рутинну та досить скучну роботу з підручниками або науковими тесктами. Респондентам пропонувалося три коротких параграфи історичного змісту обсягом біля трьох сторінок, в яких йшлося про держави Стародавнього Межиріччя. Зміст матеріалу виходив за межі програми, але базувався на знаннях шкільного курсу історії. Тексти історії містили в собі звичний виклад історичних фактів. Кожен параграф мав логічне завершення, але між ними був певний зв'язок. Параграфи-тексти мали хронологічну послідовність, що було не очевидним при першому прочитанні, оскільки прямої сюжетної наступності між ними не було. Це були три окремих уривки тексту, не пов'язаних між собою часом і місцем історичних подій, в яких не було нічого захоплюючого і розважального [10]. Студентам пропонувалося прочитати тексти і дати відповіді на три запитання, конкретні відповіді на які містилися в самому тексті. Аналізуючи відповіді, ми враховували обсяг, підміну конкретних відповідей описами, формально-беззмістовні відписки. Оцінка виставлялася за спеціальною бальною шкалою.

З метою визначення рівня суб'єктності застосовувалася методика М.Ісакова [5]. Дана методика розроблена на основі методик В.Пономарьова та К.Ріффа, Дж.Роттера, Е.Десі, Р.Райана. Методика містить шкали відповідальності, свободи, загальної рефлексії, рефлексії вибору та контролю. Також є сумарна шкала загального показника суб'єктності.

Методика Ньютона (метод мотиваційної індукції) [5]. Автор розглядає мотивацію поведінки людини в аспекті часової перспективи, яка виявляється, на відміну від просторової, тільки в ментальному плані. Ця перспектива має велику кількість різних об'єктів, що є мотиваторами, які регулюють поведінку. Студентам пропонувалося завершити речення спонукального характеру: з них 20 позитивних та 10 негативних індукторів. Завершення висловів аналізувалися за двома кодами: часовому та змістовому, при цьому часовий код має два показники: за календарним періодом (теперішній момент, день, тиждень, місяць, рік, декілька років, через десять років, дуже нескоро, завжди) та за періодами життя (період навчання у ВНЗ, післявузівський період, «молода» зрілість, зрілість, старість, актуальне теперішнє, колись в житті, минуле та майбутнє). Змістовий код виявляє категорії особистості самого суб'єкта, активності, спрямованої на саморозвиток, намагання щось зробити, спілкуванні з іншими

людьми та думки про них, пізнання та отримання інформації, інтересу до трансцендентальних об'єктів та явищ, матеріальних цінностей, відпочинку та розваг, страхів, сподівань, процедури тестування та беззмістовних відповідей.

Методика «Піраміда» розроблена на основі моделі мотиваційно-потребової сфери А. Маслоу [6; 7]. Бланк методики містить 50 тверджень, половина з яких має позитивний характер, а половина – негативний. Кожному з п'яти рівнів (фізіологічні потреби, потреби в безпеці та захищеності, потреба в любові та прийнятті, потреба у визнанні, потреба в самоактуалізації) відповідає по п'ять позитивних та п'ять негативних тверджень, які сформульовані так, що відображають значущість певного рівня мотиваційно-потребової сфери для респондента.

Методика «Я-висловлювання» є проективною пробою [10]. Студентам пропонувалося завершити п'ятнадцять речень, які починалися словами «я», «мені», «мене», «про мене», «зі мною», «у мене». Закінчення речень характеризують рівень розвитку самосвідомості, її вікові індивідуальні особливості, оскільки зміст Я-висловлювань відображає психологічний вік респондента.

Символічні проби – популярна проективна методика, спрямована на виявлення характеристик соціального «Я» [4]. Вона вимірює самоставлення і самоідентичність, а також ідентифікацію зі значимими іншими та особливості Я-концепції. На папері фіксувалася фізична відстань між кільцями, що означають Я та значимих інших. Відстань вимірюється в міліметрах між кільцями та підраховується кількість кілець. Відстань інтерпретується як психологічна дистанція з іншими, а розміщення Я серед більш складних фігур – як відносно значна диференційованість Я-концепції.

Обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз порівняльних результатів методики «Функціональні проби «Історія» свідчить, що рівненські студенти на всі три запитання відповіли краще, ніж київські. Загалом київські студенти на перше і третє запитання давали більше описових відповідей замість точних і суттєвих. Також можна відмітити труднощі в складанні хронологічної таблиці подій. Щодо показників суб'єктності, то у київських першокурсників показник за шкалою загальної рефлексії значно вищий, однак рівненчани продемонстрували кращі результати за шкалою відповідальності. Відмінності у показниках функціональної проби «Історія» відображено у таблиці 1, показники суб'єктності (ЗС) – в таблиці 2.

Таблиця 1

Відмінності у показниках функціональної проби «Історія»

	I запитання				II запитання				III запитання			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Київ	2,43	0,39	0,4	0,04	2,21	0,34	0,46	0,1	3,42	0,36	0,22	0,24
Рівне	3,96	0,16	0,36	0,04	3,92	0,32	0,44	0,04	5,84	0,04	0,56	0,04
Достовірність відмінностей	p≤0,002	p≤0,016			p≤0,001				p≤0,001	p≤0,007	p≤0,013	p≤0,036

- 1 – оцінка в балах за відповідь на запитання;
- 2 – неконкретні, описові відповіді;
- 3 – «зайві», вказані студентами факти або причини історичних подій, яких в тексті немає;
- 4 – «відписки», формальні відповіді.

Таблиця 2

Порівняльні результати показників суб'єктності

	шкали					
	відповідальність	свобода	загальна рефлексія	рефлексія вибору	контроль	ЗС
Київ	72,05	60,36	60,04	33,47	54,69	220,01
Рівне	82,52	61,24	54,08	33,68	54,64	250,28
Достовірність відмінностей	p≤0,036		p≤0,049			

Результати методики мотиваційної індукції Ньюттена свідчать, що студенти з РДГУ мають достовірно високі показники мотивацій, пов'язаних як з їх власними особистісними рисами, так і з прагненням до саморозвитку. Щодо календарного коду, спостерігаємо незначні відмінності. Зокрема, кияни мотивовані більше своїми намірами та бажаннями, орієнтованими на одnodомісячний інтервал. Рівненчани ж проєктують майбутнє на один-два роки вперед (табл. 3, 4).

Таблиця 3

Результати методики мотиваційної індукції Ньюттена

	Категорії змістового коду											
	О	СР	Д	В	П	ТР	М	Р	С	Н	Т	Б
Київ	3,05	2,46	4,34	3,42	0,52	1,87	0,8	1,44	3,02	2,54	1,98	0,57
Рівне	6,32	3,36	4,28	2,8	0,08	2,28	0,8	1,64	2,92	2,72	0,2	0,56
Достовірність відмінностей	p≤0,000	p≤0,018			p≤0,039						p≤0,013	

- О – мотивації, пов'язані з особистісними рисами респондента;
- СР – саморозвиток, самовдосконалення; Д – щось досягти, щось зробити;

В – взаємодія, спілкування з іншими; П – пізнання;
 ТР – трансцендентальні, релігійні мотивації; М – матеріальна зацікавленість;
 Р – розваги та відпочинок; С – страхи і тривоги;
 Н – надії та сподівання; Т – ситуація тестування; Б – беззмістовні відповіді.

Таблиця 4

Відмінності в показниках методики Ньютона – календарний код

	категорії календарного коду								
	Т	Д	Н	М	Р	НР	НД	ДН	З
Київ	4,9	0,38	0,62	1,43	1,3	3,82	0,36	0,71	15,07
Рівне	5,56	0,375	0,56	0,36	2,76	3,84	0,32	0,08	14,92
Достовірність відмінностей				p<0,005	p<0,004				

Т – в момент тестування, в теперішній час; Д – уродовж сьогоднішнього дня;
 Н – протягом наступного тижня; М – місяць;
 Р – рік; НР – декілька найближчих років;
 НД – десятиріччя; ДН – дуже нескоро, через багато років;
 З – завжди, неможливо визначити.

Потреба у фізіологічному комфорті, в прийнятті та любові оточуючих (за результатами методики «Піраміда») є дуже важливими для першокурсників із Рівного, на відміну від київських студентів (табл. 5).

Таблиця 5

Результати методики «Я-висловлювання»

	шкали				
	фізіологія	безпека	прийняття	визнання	самоактуал
Київ	9,46	10,36	13,33	12,7	14,62
Рівне	12,48	10,16	16,2	12,92	14,52
Достовірність відмінностей	p<0,000		p<0,000		

Достовірних відмінностей за методикою «Я-висловлювання» у студентів КНУ та РДГУ не виявлено. Однак, 1,4 % студентів намагалися підкреслити свою нормативність, доброякісність або високого рівня різних людей, явищ і дій (у мене хороші друзі; у мене хороша сім'я; я добре вчився в школі т.п.); у 15,2 % респондентів домінували епатуючі висловлювання, що свідчать про бажання справити враження на експериментатора, зазначаючи, що не боїться робити різкі заяви (я вважаю, що це обстеження «ідіотське»; «я хочу піти звідси, бо я ненавиджу дурні тести»

тощо); у 22,8% студентів переважали висловлювання, що акцентують увагу на зовнішніх характеристиках («я найкрасивіша»; «у мене карі очі»; «мені йде зелений колір» тощо.); для 34,2% опитаних характерними були висловлювання, що акцентують увагу на спілкуванні, спільному проведенні дозвілля («я люблю гуляти з друзями»; «маю багато друзів»; «я думаю, що дружба – це головне в житті» тощо.); 15,2% респондентів висловили думки, щодо внутрішніх, особистісних якостей респондента («я досить розумний»; «я мрійлива дівчина»; «я вмію бути справедливою» тощо).

Порівняльні результати методики «Символічні проби» виявили значимі відмінності: за показником самооцінки (у київських студентів значно вищий), за показником соціальної зацікавленості в друзях (переважає у рівненських студентів), за складністю фігури, з якою респондент ідентифікує своє Я (у киян більш диференційована Я-концепція) (табл. 6).

Таблиця 6

Порівняльні результати методики «Символічні проби»

	показники									
	само- оцін- ка	соціал. зацікавленість			ідентифікація			Я-концепція		
		батьк.	викл.	друг	я	мати	бать- ко	друг	ряд	фігу- ра
Київ	4,24	44,6	81,38	32,58	10,86	1,1	2,84	1,36	4,45	2,9
Рівне	3,24	40,08	84,2	49,08	10,36	1,04	2,6	1,88	1,08	1,96
Достовірність	p< 0,004			p< 0,004					p< 0,000	

Висновки. Експериментальне дослідження свідчить, що між першокурсниками, які живуть і навчаються в провінційному та столичному ВНЗ, існують статистично значимі відмінності за багатьма показниками особистісних властивостей, однак зазначені показники не виходять за межі нормативних.

Більшим рівнем рефлексії характеризуються київські студенти, хоча вони є інфантильнішими, ніж їх ровесники. В своїх епатажних висловлюваннях вони, як властиво підліткам, вказували на те, що їм «нудно», «нецікаво брати участь у тестуванні», вони «голодні і стомились», а все, що відбувається – нісенітниця. Рівненські студенти краще відповідали на питання історичного тесту, їх цікавить можливість саморозвитку та самопізнання, однак рівень рефлексії у них нижчий. Студенти РДГУ життєві плани складають на рік або більше (на відміну від місяця чи двох у киян). Порівняно зі столичними студентами, у рівненських

більш яскраво виражена потреба у фізіологічному комфорті, а також у прийнятті оточуючими. За рівнем розвитку самосвідомості у столичних і провінційних студентів значущих відмінностей не виявлено.

Отже, провідною характеристикою саморозвитку є орієнтованість на майбутнє, особистісне й професійне самовизначення. Базовими соціально зумовленими чинниками, які детермінують психологічні й соціально-психологічні життєтворчі властивості, у студентів виокремлено успішний соціальний досвід і професійне самовизначення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці та впровадженні технології психологічного супроводу студентів першокурсників. Також подальші дослідження проблеми генези особистісної сфери першокурсників можуть проводитись у напрямках, які враховують їх залежність від типу сімейного виховання, сімейного та соціального оточення, особливостей соціокультурного розвитку та інших соціальних аспектів.

Список використаних джерел

1. Байєр О.О. Життєві кризи особистості: навчальний посібник / О.О.Байєр. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 244 с.
2. Балл Г.О. Підготовка до професійної діяльності у контексті розвитку особистості // Підготовка учнів до професійного навчання і праці / Г.О. Балл. – К. : Наукова думка, 2000. – Розділ 1. – С. 7–21.
3. Бодалев А.А. Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин. – СПб. : Изд-во «Речь», 2000. – 440 с.
4. Елисеєв О.П. Практикум по психологии личности / О.П. Елисеєв. – СПб. : Питер, 2001. – 560 с.
5. Исаков М. В. Показатели и структура субъектности: на материале становления профессиональной субъектности у студентов вузов: дис. кандидата психол. наук: 19.00.01 / Максим Владимирович Исаков. – М., 2008. – 242 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
7. Настольная книга практического психолога / Сост. С.Т. Посохова, С.Л. Соловьева. – М. : АСТ : ХРАНИТЕЛЬ; СПб. : Сова, 2008. – 671 с. (С.314–318).
8. Панок В.Г. Основи практичної психології: Підручник для студ. вищих навч. закладів / В.Г.Панок, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева та ін. – 2 вид., стер. – К. : Либідь, 2011. – 536 с.

9. Панок В.Г. Психологія життєвого шляху особистості: монографія / В.Г. Панок, Г.В. Рудь. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
10. Прихожан А.М. Психология сиротства / А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bajjer O.O. Zhyttjevi kryzy osobystosti: navchal'nyj posibnyk / O.O.Bajjer. – D. : Vyd-vo Dnipropetr. Nac. un-tu, 2010. – 244 s.
2. Ball G.O. Pidgotovka do profesijnoi' dijal'nosti u konteksti rozvytku osobystosti // Pidgotovka uchniv do profesijnogo navchannja i praci / G.O. Ball. – K. : Naukova dumka, 2000. – Rozdil 1. – S. 7–21.
3. Bodalev A.A. Obshhaja psihodiagnostika / A.A. Bodalev, V.V. Stolin. – SPb. : Izd-vo «Rech'», 2000. – 440 s.
4. Eliseev O.P. Praktikum po psihologii lichnosti / O.P. Eliseev. – SPb. : Piter, 2001. – 560 s.
5. Isakov M. V. Pokazateli i struktura subjektnosti: na materiale stanovlenija professional'noj subjektnosti u studentov vuzov: dis. kandidata psihol. nauk: 19.00.01 / Maksim Vladimirovich Isakov. – M., 2008. – 242 s.
6. Maslou A. Motivacija i lichnost' / A. Maslou. – 3-e izd. – SPb. : Piter, 2008. – 352 s.
7. Nastol'naja kniga prakticheskogo psihologa / Sost. S.T. Posohova, S.L. Solov'eva. – M. : AST : HRANITEL''; SPb. : Sova, 2008. – 671 s. (S.314–318).
8. Panok V.G. Osnovy praktychnoi' psyhologii': Pidručnyk dlja stud. vyshhyh navch. zakladiv / V.G.Panok, T.M.Tytarenko, N.V.Chepeljeva ta in. – 2 vyd., ster. – K. : Lybid', 2011. – 536 s.
9. Panok V.G., Rud' G.V. Psyhologija zhyttjevogo shljahu osobystosti: monografija / V.G. Panok, G.V. Rud'. – K. Nika-Centr, 2006. – 280 s.
10. Prihozhan A.M. Psihologija sирotstva / A.M. Prihozhan, N.N. Tolstyh. – SPb. : Piter, 2005. – 400 s.

Received November 06, 2016

Revised December 18, 2016

Accepted January 12, 2017